

Polska Sztuka Ludowa

KONTEKSTY

◆ANTROPOLOGIA KULTURY ◆ ETNOGRAFIA ◆ SZTUKA◆

2013 rok LXVII nr 2 (301). Indeks 369403. ISSN 1230-6142. Cena 25 zł. VAT 5%
INSTYTUT SZTUKI POLSKIEJ AKADEMII NAUK, STOWARZYSZENIE LIBER PRO ARTE

S P I S T R E Ś C I

Miejsca / nie-miejsca. Nowe topografie. Nowe topologie

Miasto – przerwy w zabudowie

PAWEŁ PRÓCHNIAK	<i>Lublin: przyczynek do topologii palimpsestu</i>	5
ZBIGNIEW BENEDYKTOWICZ	<i>Aleja Róż i okolice</i>	11
JAN GONDOWICZ	<i>Miejscownik</i>	43
PIOTR JAKUB FERENSKI	<i>Breslau Główny. Sceny dworcowe</i>	47
WALENTYNA KRUPOWIES	<i>Dwugłos o Wilnie. Miasto Miłosza i Venclovy</i>	53
BEATA KOPACKA	<i>Ogród zoologiczny. Topika i znaczenie</i>	61

Peryferie, marginesy

MAGDALENA ZYCH	<i>Działki, obrzeża krajobrazu</i>	65
KUBA SZPILKA	<i>Peryferyjne centrum. Panoramy Tatr</i>	71
PIOTR MAZIK	<i>Ślady Atlantydy</i>	75

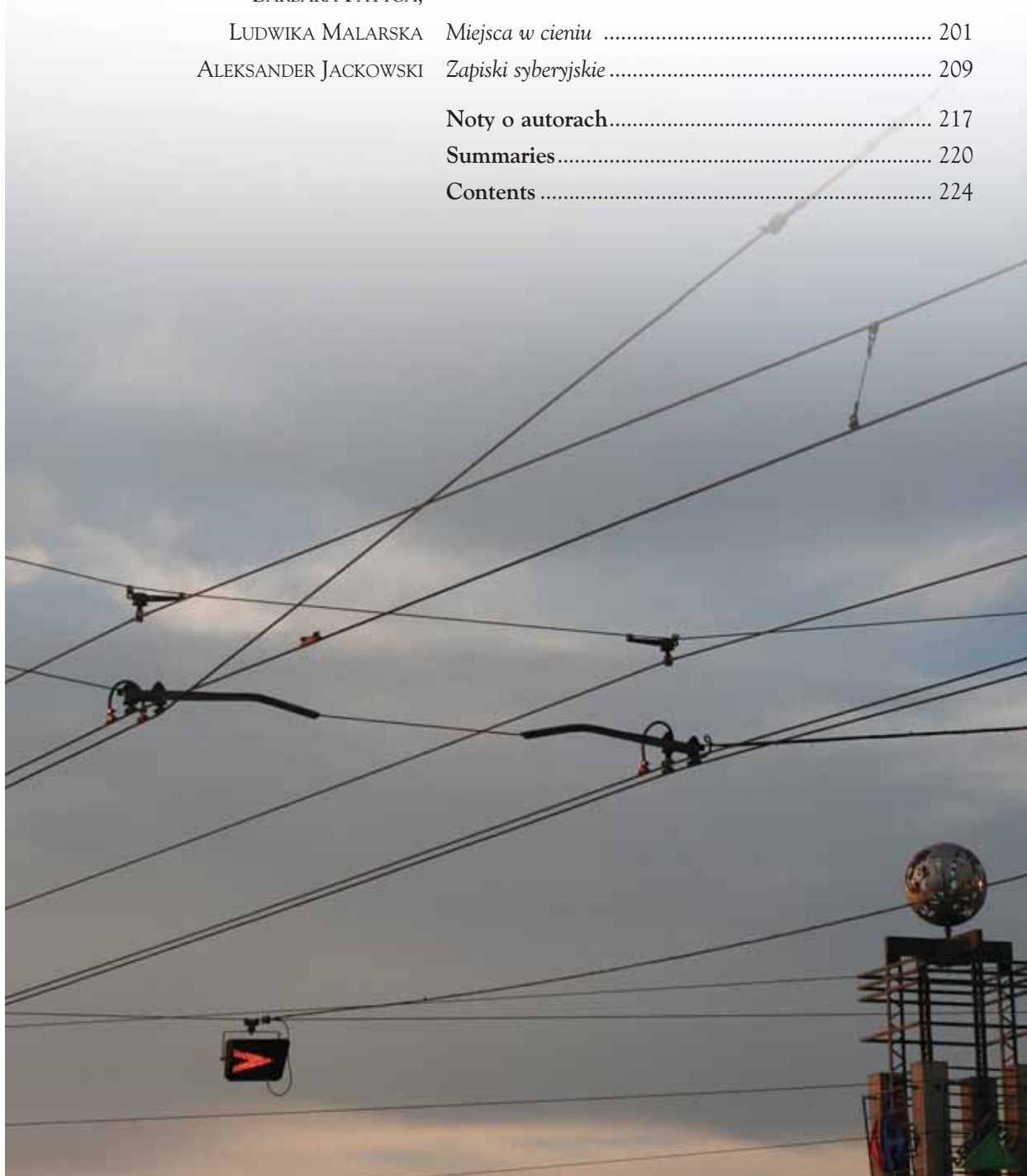
Miejsca, ślady, rany

MONIKA SZNAJDERMAN	<i>Przerwy w pamięci. Historia rodzinna</i>	79
ALEKSANDRA JANUS	<i>Zapełnianie pustki. Muzeum i paradoks upamiętnienia</i>	89
ROMA SENDYKA	<i>Robinson w nie-miejskach pamięci</i>	98
MACIEJ KRUPA	<i>Pepita, Łada, Palace. Salon, katownia, spa</i>	105

Miejsca podrózne

DARIUSZ CZAJA	<i>Rovigo – Venezia. Tektonika nie-miejsca</i>	113
MAGDALENA BARBARUK	<i>Inna La Mancha? Toponimika La Manchy</i>	131
JUSTYNA CHMIELEWSKA	<i>Stambuł i jego rana</i>	139
MARTA MISKOWIEC	<i>Jest i nie ma</i>	151
PIOTR SEWERYN ROSÓŁ	<i>Uwięziony w podróży donikąd. Opowieści idiotyczne</i> <i>Andrzeja Stasiuka</i>	157
TOMASZ SZERSZEŃ	<i>Genex: historia pewnego nie-miejsca</i>	163

SZYMON ULIASZ	<i>Niziny Węgierskiej Melancholii. Harmonia i entropia w powieści László Krasznahorkaia</i>	167
CZESŁAW ROBOTYCKI	<i>Wielkomięskie środowisko artystyczne na przykładzie kręgu przyjaciół Piwnicy pod Baranami</i>	175
KRYSTIAN DARMACH	<i>Lizbońska pastelaria jako trzecie miejsce</i>	183
MICHALINA LUBASZEWSKA	<i>Fotografia jako rzecz-relikwia. Motyw „oltarzyka” w literaturze i filmie</i>	191
MAGDALENA STOPA	<i>Mała wielka historia</i>	197
JANINA FATYGA, BARBARA FATYGA,		
LUDWIKA MALARSKA	<i>Miejsca w cieniu</i>	201
ALEKSANDER JACKOWSKI	<i>Zapiski syberyjskie</i>	209
	Noty o autorach	217
	Summaries	220
	Contents	224



Fot. Kinga Łozińska

Od redakcji:

Zgodnie z zapowiedzią z poprzedniego numeru przedstawiamy zbiór tekstów, który w dużej mierze jest owocem kolejnego spotkania i konferencji zorganizowanej przez Muzeum Tatrzańskie, Fundację „Zakopiańscy w poszukiwaniu tożsamości”, Wydawnictwo Czarne, Instytut Etnologii i Antropologii Kulturowej UJ i Instytut Sztuki PAN, redakcję „Kontekstów”. W rozsyłanym wraz z zaproszeniami i programem konferencji synopsis autorstwa Dariusza Czai czytamy:

„Antropologia zawsze opowiadała o miejscach. O ich swoistości, odrębności, niepokojąco dwuznacznym (obco-swojskim) statusie. Najpierw przedmiotem antropologicznych opisów były miejsca dalekie, egzotyczne, zamorskie; później poszerzono znacznie spektrum badawcze. Obiektami zainteresowań stały się także miejsca usytuowane bliżej własnego domu, czy znajdujące się wręcz w zasięgu bezpośredniego spojrzenia. Skrócił się dystans do «miejsc», wyostrzył się nam wzrok. Surrealistyczna etnografia nauczyła nas egzotyzować to, co znane i opatrzone. Okazało się, że zajmujące «miejsc» są obok nas, że mieszkamy w nich, albo mijamy je, często nieświadomi ich istnienia. M i e j s c e m, a więc przestrzenią o szczególnej potencji znaczącej, stało się zwłaszcza miasto – «miasto moje a w nim»: tor wyścigowy, burdel, peryferia (M. Leiris), rzeźnie (G. Bataille), pasaża miejskie (W. Benjamin).

Stare topografie odeszły (częściowo) w przeszłość. Odczuwalny wzrost mobilności w wieku XX (turystyka, migracje zarobkowe, imigracje, telewizja, internet) zrelatywizował w sposób istotny pojęcie egzotyki; bywa że miejsca «bliskie» i «dalekie» zmieniają swoje usytuowania geograficzne. „Obowiązująca dawniej topografia i doświadczenie podróży uległy rozsadzeniu. Już nie opuszcza się domu, ufając, że znajdzie się coś absolutnie nowego, inny czas, inną przestrzeń. Odmienność spotyka się w sąsiedniej dzielnicy, a to co znane odkrywa się na końcu świata» (J. Clifford). Ta dez-orientacja jest żywą częścią naszego współczesnego doświadczenia. Szczególnym wynalazkiem kultury ponowoczesnej jest kategoria *non-lieu*, nie-miejsca – wprowadzona do obiegu antropologicznego przez Marca Augé. Nie-miejsca to wszystkie te przestrzenie, które są antytezą domu, przestrzeni swojskiej, oswojonej; przestrzeni, w której ludzie mają imiona i nazwiska. To przestrzenie anonimowe (dworce, lotniska, supermarkety, galerie handlowe, hotele) budujące i wzmacniające poczucie wykorzenia, wyobcowania, samotności.

Proponujemy antropologiczną refleksję nad współczesnymi miejscami i nie-miejscami. Wbrew powyższej wykładni nie muszą to być kategorie całkowicie odrębne i rozłączne. Chcielibyśmy rozumieć je w sposób opisowy, raczej *d y n a m i c z n y*, a nie (tylko) wartościujący. Miejsca i nie-miejsca można bowiem pojmo-

Miejsca / nie-miejsca

Nowe topografie, nowe topologie

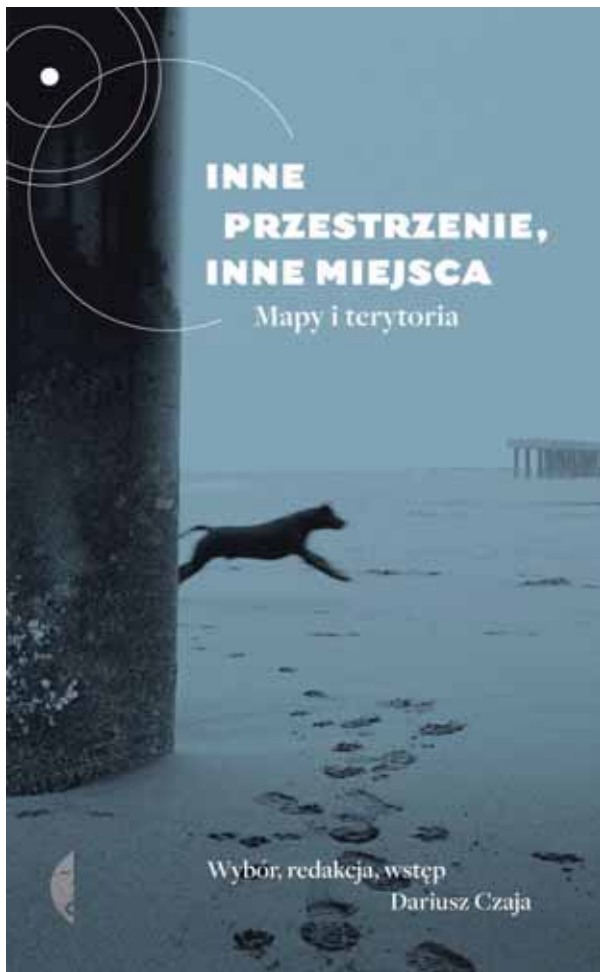
wać nieco inaczej: wprowadzając do ich rozumienia kategorie czasu i historii, a tak pojęte umieszczać obok miejsc pamięci, *lieux de mémoire* (P. Nora). Wówczas śledzić można fascynujący proces zamiany miejsc w nie-miejsca, znikanie tych pierwszych, obumieranie, rozpad; a także, rzecz jasna, ruch odwrotny: obserwować jak dawne nie-miejsca zmieniają formy, kształty i znaczenia, jak stają się nobliwymi i znaczącymi miejscami. Inaczej mówiąc: jak dochodzi do nieuchronnej historycznie wymiany znaków i znaczeń, jak obydwie kategorie wzajemnie zamieniają się – *nomen omen* – miejscami.

Co jest dziś – tak rozumianym – miejscem i nie-miejscem? Jakie są ich charakterystyki? Z jakich powodów dochodzi do przemiany jednych w drugie? Jakie są tego procesu konsekwencje? Jak wpisują się one w konkretne pejzaże mentalne? Jak wpływają na budowanie skomplikowanej przestrzeni tożsamości (jednostkowej i zbiorowej)? To ledwie kilka z pytań, wokół których opłata się współczesny dyskurs antropologiczny o miejscach i nie-miejscach”.

Niektóre z publikowanych tu tekstów przedstawionych na tym spotkaniu w węższej lub rozszerzonej wersji weszły do książki wydanej staraniem Wydawnictwa Czarne ***Inne przestrzenie, inne miejsca. Mapy i terytoria***. Na następnej stronie zamieszczamy informację wydawnictwa o tej książce.



Fot. Justyna Chmielewska



Inne przestrzenie, inne miejsca. Mapy i terytoria
Wybór, redakcja i wstęp Dariusz Czaja

Autorzy: Magdalena Barbaruk, Adam Wodnicki, Szymon Uliasz, Janusz Bohdziewicz, Wiesław Szpilka, Paweł Próchniak, Dariusz Czaja, Agnieszka Wolny-Hamkało, Magdalena Zych, Justyna Chmielewska, Dorota Majkowska-Szajer, Tomasz Szerszeń, Małgorzata Czapięga, Joanna Sarbiewska, Aleksandra Janus, Roma Sendyka, Monika Sznajderman, Hubert Francuz, Łukasz Baksik, Katarzyna Kuszyńska.

Książka jest zbiorem esejów mieszczących się w pojemnej formule: antropologia przestrzeni. Wspólnym dla autorów punktem wyjścia była, dobrze obecna w humanistycznym dyskursie, kategoria *nie-miejsca*. W rozumieniu Marca Augé odnosi się ona do tych miejsc, które są antytezą przestrzeni domowej i oswojonej; to światy bez pamięci, bez imienia i bez historii, punkty tranzytowe i ziemie niczyje. Według francuskiego etnologa, *nie-miejsca* stały się wyrazistym emblematem i miarą naszej współczesności. Autorzy prezentowanych tekstów poddają wspomnianą kategorię znaczącej redefinicji: rozumiana jest ona nie tyle jako pojęcie obciążone negatywną treścią, ile raczej jako użyteczny instrument poznania, jako poszerzająca spojrzenie metafora, a czasem jako wielowartościowy symbol. Opisywane w książce *inne przestrzenie* oraz *inne miejsca* wymykają się ścisłym, zwłaszcza pejoratyw-

nym, kwalifikacjom. Przywoływane w interpretacjach *nie-miejsca* przedstawiane są w całej ich wieloznaczności, bogactwie i skomplikowaniu. Poszczególne teksty rozumiane są jako poręczne *mapy*, z którymi podróżować można po nieznanym (albo słabo znanym) realnym *terytorium*. Autorzy szukają *nie-miejsc* w miejskiej zabudowie, wyprawiają się na przedmieścia i peryferie, odsłaniają drugie dno znajomych miejsc podróży, wchodzą na nieużytki, ruiny, ziemie niczyje, odnajdując w nich bogate pokłady znaczeń, wreszcie, śledzą różne formy żydowskiej (nie)obecności w powojennych topografiach. Tom ma charakter interdyscyplinarny, jego autorami są antropolodzy, literaturoznawcy, kulturoznawcy i filmoznawcy.



Fot. Kinga Łozińska